

Проф. др Драган Јовашевић

ЗНАЧАЈ ОЛАКШАВАЈУЋИХ И
ОТЕЖАВАЈУЋИХ ОКОЛНОСТИ
ПРИ ОДМЕРАВАЊУ КАЗНЕ У
КРИВИЧНОМ ПРАВУ

UDK 343.234/.235:343.241

Рецензент: Проф. др Војислав Ђурђић

Апстракт

У циљу обезбеђења ефикасне и квалитетне заштите најзначајнијих друштвених добара и вредности, кривично право познаје више врста кривичних санкција. То су законом предвиђене мере друштвеног реаговања према учиниоцима кривичних дела које изриче суд у законито спроведеном поступку. Међу кривичним санкцијама се по свом значају, карактеру, природи и садржини нарочито издвајају казне. То су основне кривичне санкције које су у посебном делу кривичних закона предвиђене за највећи број кривичних дела самостално, кумулативно или алтернативно са другим кривичним санкцијама.

Да би казне могле да остваре законом предвиђену сврху, а то је спречавање учиниоца кривичног дела да поново из-

врши кривично дело и његово превагноститане односно да оствари и друге захтеве генералне превенције, у сваком конкретном случају кривично одговорном учиниоцу кривичног дела треба изрећи ону врсту и меру казне која одговара друштвеној опасности учињеног дела као и личности његовог учиниоца. У том циљу кривично право предвиђа институт који се зове одмеравање казне. Основни, редовни начин одмеравања казне који суд обавезно примењује у сваком конкретном случају јесте одмеравање казне путем олакшавајућих и отежавајућих околности. Ове су околности у нашем кривичном праву предвиђене у одредби чл. 41. Основног кривичног закона (раније Кривичног закона СР Југославије).

Кључне речи: кривично дело, учинилац, кривична одговорност, казна, одмеравање казне, суд, олакшавајуће околности, отежавајуће околности, сврха казне.

Проф. др Драган Јовашевић¹

ЗНАЧАЈ ОЛАКШАВАЈУЋИХ И ОТЕЖАВАЈУЋИХ ОКОЛНОСТИ ПРИ ОДМЕРАВАЊУ КАЗНЕ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

Најопаснија врста појава којима се повређују или угрожавају најзначајније друштвене вредности и друштвена добра у правном систему јесу кривична дела². Она су у нашем праву предвиђена у основном³ и споредном кривичном законодавству. Од најстаријих времена историја бележи различите облике и видове испољавања кажњивих, забрањених, друштвено опасних и противправних понашања појединаца и група у разним сферама друштвеног живота. Сва та недозвољена, проскрибована и кажњива понашања могу се

---

¹ Ванредни професор Полицијске академије у Београду.

² Драган Јовашевић, Лексикон кривичног права, Службени лист СРЈ, Београд, 2002. године, стр. 240.

³ После доношења Уставне повеље Државне заједнице Србија и Црна Гора (Службени лист Србије и Црне Горе број 1/2003) у фебруару 2003. године након више од две и по деценије подељене законодавне надлежности у области материјалног кривичног права, ова грана законодавства је у потпуности прешла на републички ниво. У Републици Србији као држави чланици ове Државне заједнице у области материјалног кривичног права њен основни део чине два закона: Основни кривични закон (раније Кривични закон СР Југославије – Службени гласник Републике Србије број 39/2003) и Кривични закон Републике Србије из 1977. године са низом измена и допуна од којих су последње извршене јула 2003. године). У Републици Црној Гори као другој држави чланици ове Државне заједнице крајем децембра 2003. године донет је нови Кривични законик – Службени лист Републике Црне Горе број 70/2003.

назвати једним збирним именом - криминалитет (лат. *crimen* - злочин) за чије су учиноце прописане одређене врсте и мере кривичних санкција. Системом тих друштвених мера којима се покушало утицати на смањење, спречавање и сузбијање различитих кажњивих понашања тежило се остварењу гарантивне, заштитне функције кривичног законодавства уопште.

У циљу обезбеђења ефикасне и квалитетне заштите најзначајнијих друштвених добара и вредности, кривично право познаје више врста кривичних санкција. То су законом предвиђене мере друштвеног реаговања према учиниоцима кривичних дела које изриче суд у законито спроведеном поступку. Међу кривичним санкцијама се по свом значају, карактеру, природи и садржини нарочито издвајају казне. То су основне кривичне санкције које су у посебном делу кривичних закона предвиђене за највећи број кривичних дела самостално, кумулативно или алтернативно са другим кривичним санкцијама.

Да би казне могле да остваре законом предвиђену сврху (чл. 33. Основног кривичног закона – ОКЗ, раније Кривичног закона СР Југославије), а то је спречавање учиноца кривичног дела да поново изврши кривично дело и његово преваспитање (специјална превенција) односно да оствари и друге захтеве генералне превенције, у сваком конкретном случају кривично одговорном учиноцу кривичног дела треба изрећи ону врсту и меру казне која одговара друштвеној опасности учињеног дела као и личности његовог учиноца. У том циљу кривично право предвиђа институт који се зове одмеравање казне. У правној теорији се могу наћи и таква схватања која под одмеравањем казне означавају одређивање казне која ће пружити највише изгледа за ресоцијализацију осуђених лица⁴.

Основни или редовни, уобичајени начин одмеравања казне учиноцу кривичног дела који суд обавезно примењује у сваком конкретном случају јесте одмеравање казне путем олакшавајућих и отежавајућих околности. Ове су околности у нашем кривичном праву предвиђене у одредби чл. 41. ОКЗ .

---

⁴ Бора Чејовић, Кривично право, Општи део, Службени лист СРЈ, Београд, 2002. године, стр. 446.

ПОЈАМ И ВРСТЕ ОДМЕРАВАЊА КАЗНЕ

Различити су облици и видови противправног, друштвено опасног понашања појединаца и група којима се повређују или угрожавају заштићена друштвена добра и вредности. За учиниоце ових понашања закони свих земаља предвиђају кривичне санкције које се темеље на принципу правичности – да сваки учинилац кривичног дела буде кажњен за учињено дело. Но, да би суд у складу са законом одређеним правилима кривично одговорном учиниоцу могао да изрекне једну или више казни или других кривичних санкција потребно је да буду испуњени услови предвиђени одредбама Основног кривичног закона⁵. Ти услови се односе на систем правила о одмеравању казне која треба да буде индивидуализирана конкретном учиниоцу конкретног кривичног дела и саображена са сврхом кажњавања (из чл. 33. ОКЗ).

Одмеравањем казне суд заправо врши индивидуализацију казне на тај начин што учиниоцу кривичног дела изриче ону казну која ће по врсти и висини пружити највеће изгледе за остварење сврхе казне односно за остварење заштите друштва и друштвених добара, с једне стране, односно за преваспитање, поправљање и ресоцијализацију учиниоца кривичног дела – осуђеног лица, с друге стране. На готово истоветан начин надлежни државни органи одмеравају казне и учиниоцима других врста јавно правних деликата: привредних преступа⁶ и прекршаја⁷.

Одмеравање казне је одређивање врсте и висине казне која се изриче учиниоцу за кривично дело⁸. Код одмеравања казне морају бити узете у обзир

---

⁵ Драган Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Службени гласник, Београд, 2002. године, стр. 246-257; Зоран Стојановић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Службени лист СРЈ, Београд, 2002. године, стр. 85-89.

⁶ Видети више: Маринка Цетинић, Право привредних преступа, Досије, Београд, 2002. године; Драган Јовашевић, Коментар Закона о привредним преступима, Службени лист СРЈ, Београд, 2001. године; Драган Јовашевић, Привредни преступи у пракси – Практикум, Службени гласник, Београд, 2001. године.

⁷ Видети више: Станко Пихлер, Прекршајно право, Нови Сад, 2000. године; Предраг Димитријевић, Прекршајно право, Службени гласник, Београд, 2001. године; Драган Јовашевић, Збирка закона о прекршајима са коментаром и праксом, Службени гласник, Београд, 2000. године.

⁸ Љубиша Јовановић, Драган Јовашевић, Кривично право, Општи део, Номос, Бео-

околности како би се учиниоцу одредила таква казна по врсти и висини која би одговарала тежини учињеног кривичног дела и друштвеној опасности учиниоца и са којом би се најбоље могла остварити сврха кажњавања.

У одређивању казне учиниоцу за одређено кривично дело могу да учествују разни државни органи на разне начине па се тако разликују: законско, судско и административно (извршно) одмеравање казне⁹. Но, у правној теорији се могу наћи и таква схватања која разликују само законско и судско одмеравање казне¹⁰, при чему неки аутори истичу да само судско одмеравање казне представља одмеравање казне у правом смислу речи¹¹ док законодавац само врши оквирно одмеравање казне *in abstracto*.

Законско одмеравање казне

Законско одмеравање казне је оно одмеравање које врши законодавац приликом одређивања кривичног дела. Наиме, инкриминишући поједина противправна понашања као кривична дела, у посебном делу кривичног закона, законодавац одређује врсту и висину казне која се за та дела изриче њиховим учиниоцима од стране суда. Законодавац на бази уопштавања бројних конкретних облика испољавања једног друштвено опасног понашања ствара кривично дело као општи и апстрактни појам, који у себи може да обухвати све те разноврсне облике, а затим одређује и казну која по врсти и висини треба да одговара друштвеној опасности тога апстрактно одређеног кривичног дела. На тај начин одређена казна одговара степену опште друштвене опасности кривичног дела узетог апстрактно.

При одмеравању казне на овај начин, законодавац може да поступи на више начина па се тако разликују: 1) систем апсолутно неодређених казни познат још и као систем арбитрерних казни, 2) систем апсолутно одређених казни и 3) систем релативно одређених казни.

град, 2002. године, стр. 234.

⁹ Драган Јовашевић, Лексикон кривичног права, *op. cit.* стр. 351.

¹⁰ Тома Живановић, Основи кривичног права, Општи део, Друга књига, Београд, 1937. године, стр. 325-327.

¹¹ Зоран Стојановић, Кривично право, Општи део, Службени гласник, Београд, 2001. године, стр. 305.

Систем апсолутно неодређених казни постоји у случају када законодавац не одређује казну по врсти и по висини у самом законском тексту, већ препушта суду да по свом нахођењу и слободном уверењу сам одреди врсту и висину казне коју ће изрећи учиниоцу за конкретно кривично дело. Сем тога, закон не одређује никаква правила за одмеравање казне нити поставља каква ограничења суду. Овај систем одмеравања казне омогућава потпуно остварење принципа индивидуализације казне јер је изречена казна од стране суда саображена, прилагођена конкретно испољеној друштвеној опасности учињеног дела и личности његовог учиниоца. Но, истовремено то је и мана овог система јер води арбитрерности суда односно неуједначености праксе у изрицању казни. Он је у крајњој линији и неправичан систем за одређивање казне јер се њиме крши и начело једнакости свих пред законом.

Према систему апсолутно одређених казни (који је први пут уведен француским револуционарним Кривичним закоником из 1791. године) законодавац одређује врсту и висину казне за поједина кривична дела тако да је суд дужан да изрекне прописану казну чим установи да је извршено кривично дело за које је она предвиђена. На тај начин је загарантована правичност у кажњавању као и једнакост свих пред законом, али је практична примена ових законских решења водила у другу неправичност будући да суд није могао да узме у обзир конкретне околности учињеног дела као и личност сваког појединог учиниоца таквог дела при одређивању врсте и мере изречене казне.

Коначно, према систему релативно одређених казни (који је први пут уведен у француском Кривичном закоником из 1810. године, а потом је прихваћен у највећем броју савремених кривичних законодавстава), законодавац одређује врсту казне и њен минимални и максимални износ за свако кривично дело, дајући тиме границе у којима суд може да се креће код изрицања казне у сваком конкретном случају. Овај систем одмеравања казне омогућава прилагођавање казне индивидуалним карактеристикама учиниоца кривичног дела као и самом делу. На тај се начин у потпуности старају претпоставке за остварење принципа индивидуализације казне.

Овако одређене границе казне за свако поједино кривично дело представљају посебан минимум и посебан максимум. Посебан минимум означава доњу границу, а посебан максимум горњу границу прописане казне за поједино кривично дело у посебном делу кривичних закона. Изван ових граница суд не може да изрекне казну за дело за које је одређена. Постоје такође и општи

минимум и максимум којим се одређују границе појединих врста казни. Општи минимум означава доњу границу испод које се та врста казне не може уопште изрећи, а општи максимум горњу границу изнад које се та врста казне такође не може изрећи.

Код одређивања посебног минимума и максимума законодавац може да поступи и тако што ће одредити само једну од ових граница. Тако, он може одредити само посебан минимум при чему се посебни максимум поклапа са општим максимумом одређене врсте казне. Исто тако законодавац може да одреди само посебни максимум казне за поједино кривично дело при чему се посебни минимум поклапа са општим минимумом те врсте казне. Најзад, законодавац може да поступи и тако што ће одредити само врсту казне која ће бити изречена за одређено дело без одређивања посебног минимума и максимума. У таквом случају посебни минимум и максимум се поклапају са општим минимумом и максимумом казне.

Судско одмеравање казне

Други начин одмеравања казне у кривичном праву је судско одмеравање казне. То је оно одмеравање казне учиниоцу кривичног дела које врши суд у сваком конкретном случају. Наиме, пошто суд установи да је одређено лице извршило кривично дело и да је кривично одговорно, приступа одмеравању казне. Задатак суда се на првом месту састоји у утврђивању односно доказивању (извођењем свих расположивих личних и материјалних извора доказа у фази доказног поступка на главном претресу¹²) да је једно лице (окривљено лице коме је одређено кривично дело оптужним актом овлашћеног тужиоца стављено на терет) заиста и учинило то кривично дело те да је за исто дело кривично одговорно (дакле урачунљиво и вино – криво). Тек после тога суд приступа утврђивању свих осталих околности од значаја за одмеравање казне.

Колика ће улога суда бити у поступку одмеравања казне учиниоцу кривичног дела зависи од прихваћеног система законског одмеравања казне. Данас

---

¹² Види: Војислав Ђурђић, Кривично процесно право, Бона фидес, Ниш, 1998. године; Момчило Грубач, Кривично процесно право, Општи део, Службени гласник, Београд, 2002. године; Станко Бејатовић, Кривично процесно право, Савремена администрација, Београд, 2002. године.

је систем релативног одређивања казне опште усвојен у иностраном законодавству као и у нашој земљи. Предност овог система је што омогућава суду да игра активну улогу у одмеравању казне у сваком конкретном случају. Да би суд у Републици Србији што боље остварио своју улогу, Основни кривични закон у чл. 41. предвиђа општа правила о одмеравању казни. На исти начин поступа и суд у Републици Црној Гори примењујући правила из чл. 41. Кривичног законика Републике Црне Горе.

То је редовно одмеравање казне. При овом одмеравању казне суд је дужан да поштује следећа правила: 1) да одмери казну само у границама законом прописане казне за то дело, дакле у границама посебног минимума и посебног максимума прописане казне, 2) да при томе има у виду сврху кривичних санкција уопште одређену у чл. 5. ОКЗ – сузбијање друштвено опасних делатности чиме се остварује заштита друштва од криминалитета и сврху одређену у чл. 33. ОКЗ – специјална и генерална превенција и 3) да узме у обзир све олакшавајуће и отежавајуће околности од којих неке које су типичне, закон таксативно наводи, али при томе оставља довољну слободу суду да узме у обзир и друге околности везане за личност учиниоца кривичног дела ако то нађе за сходно у конкретном случају.

Приликом овог одмеравања казне пред судско веће се често поставља проблем антиномије сврхе кажњавања. Ради се наиме о ситуацијама када различите сврхе кажњавања захтевају различиту врсту и меру казне према учиниоцу кривичног дела у конкретном случају па се суд налази пред задатком којој од ових сврха треба дати предност. Овај је проблем нарочито изражен у случајевима када се као сврха кажњавања (која истина законом није предвиђена) јави и ретрибуција у смислу одмазде, зла према учиниоцу кривичног дела, што често одговара принципима правичности и сразмерности. Тада овако постављена сврха казне треба да постави горњи лимит при одмеравању казне при чему се узима да одређена казна остварује истовремено и циљеве генералне (опште) превенције¹³.

Поред захтева да суд узме у обзир све околности које могу бити од утицаја на одмеравање казне, Основни кривични закон предвиђа у чл. 42. – 46. а. и посебна правила помоћу којих суд изузетно може да врши ублажавање или поопштавање казне са циљем да је индивидуализира и тако учини сразмерном тежини извршеног дела и друштвеној опасности учиниоца.

¹³ Зоран Стојановић, Кривично право, *op. cit.*, стр. 307.

Административно одмеравање казне

У неким земљама (поједине федералне државе САД) примењује се и административно или извршно¹⁴ одмеравање казне према коме казну одмеравају административни органи - органи управе, администрација у установама за извршење казне (казнено поправне установе). Одмеравање се у овом случају врши у току самог поступка извршења казне и оно је могуће само код казне лишења слободе. У овом систему суд у пресуди донетој у кривичном поступку одређује само врсту казне, а конкретан, ефикасан износ (дакле ефикасно трајање изречене казне) казне утврђује сам административни орган који извршава казну.

Административно одмеравање казне у земљама где је заступљено, оправдава се чињеницом да суд није увек у могућности да одреди какво ће понашање имати осуђени у току извршења казне и колико ће бити потребно времена за његово преваспитавање. Пошто се то може утврдити само у току извршења казне лишења слободе, онда је природно да одмеравање врше органи који извршавају ову казну. Административно одмеравање казне противно је принципу законитости и као такво не пружа довољно гаранција осуђеним лицима да неће бити злоупотребљено, оно тако ствара осећај неизвесности што све може да делује дестимулативно на осуђена лица.

ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈА КАЗНЕ

Са појмом и садржином института одмеравања казне као основног метода у одређивању врсте и висине казне учиниоцу због извршеног кривичног дела тесно је повезан и институт индивидуализације казне. Индивидуализација казне је заправо прилагођавање казне извршеном кривичном делу и његовом учиниоцу са циљем да се одреди казна која ће најефикасније моћи да утиче на преваспитање учиниоца дела. Старо кривично право није познавало индивидуализацију казне. Било да је казна била унапред одређена или не, она је увек представљала "цену" коју учинилац има да плати друштву својим испаштањем за зло које му је нанео. Тежина казне према учењу класичне школе зависила је од тежине кривичног дела. Казна је везана за кривично

---

¹⁴ Бора Чејовић, Кривично право, Општи део, *op. cit.*, стр. 420-421.

дело, а не и за учиниоца дела. Он је само објекат на коме се она има да примени као мера одмазде због његовог слободног опредељења да изврши кривично дело.

Но, поред напред изложеног схватања, у правној теорији се могу наћи мишљења која појам индивидуализације казне схватају у двојаким смислу. Тако се разликује индивидуализација казне у ширем и у ужем смислу. У ширем смислу индивидуализација казне представља укупан процес који се одвија почев од избора казне до њеног изрицања па чак и у току њеног извршења што значи да она обухвата и поступак одмеравања казне. У ужем смислу индивидуализација казне је само један од принципа на основу којег се врши одмеравање казне, а који пре свега претпоставља упознавање личности учиниоца дела¹⁵.

Заслуга за увођење индивидуализације у кривично право припада управо учењу позитивне и социолошке школе. Истичући у први план учиниоца кривичног дела, позитивна школа је захтевала да се као мере друштвене реакције уведу мере социјалне заштите чији би избор зависио од стања опасности (темибилитета) учиница. Кривично правне мере морају бити везане за учиниоца, а не за кривично дело. А пошто су учиниоци различити по својој криминогеној опасности и њеном извору то и мере друштвене реакције морају бити различите. Социолошка школа је својим учењем обједињено узела у обзир и кривично дело и учиниоца при одмеравању казне. Тако изречена казна мора да одговара и тежини извршеног кривичног дела и друштвеној опасности његовог учиниоца.

Савремено кривично право полази од поставке да је индивидуализација казне основни принцип одмеравања казне чија је основна сврха индивидуална превенција. Али индивидуализација мора бити у складу са принципом законитости. Принцип индивидуализације даје суду слободу у одмеравању казне у границама законског овлашћења а не и изван тога. Поред тога, у тежњи за што већом индивидуализацијом у циљу остварења што успешније индивидуалне превенције, тј. ресоцијализације, поправљања и преваспитања учиниоца кривичног дела, не сме се заборавити и на принцип правичности као морално-етичке категорије који је неодвојива од казне. То значи, да се индивидуализација простире у границама законитости и правичности.

¹⁵ Никола Срзентић, Александар Стајић, Љубиша Лазаревић, Кривично право Југославије, Општи део, Савремена администрација, Београд, 1996. године, стр. 401-404; Зоран Стојановић, Кривично право, оп.цит. стр. 305.

Индивидуализација казне претпоставља упознавање личности учиниоца кривичног дела. Познавање личности, пак, може бити мање или веће, тј. засновано на прикупљању података о стању и условима у којима живи и ради као што су подаци о породици, средини, условима живота, личним особинама и проблемима итд., или пак, на проучавању личности путем метода научног и стручног испитивања. Потребу упознавања личности учиниоца кривичног дела изложио је учење друштвене одбране у вези са ресоцијализацијом учиниоца дела као постављеном сврхом кажњавања. Полазећи од поставке да је ресоцијализација друштвено оправдани циљ казне, представници овог учења су поставили захтев за применом индивидуализације која мора бити заснована на проучавању личности учиниоца дела, јер се суди човеку као људском и друштвеном бићу, а не извршеном кривичном делу.

То проучавање личности према овом учењу би се вршило у посебној фази кривичног поступка. Ова би фаза претходила фази суђења, а њен би циљ био утврђивање стања здравља учиниоца, његових психолошких особина и социјалног стања. Проучавање учиниоца кривичног дела би вршили стручњаци из разних области: медицине, психијатрије, психологије и социологије, који би сачињавали тим којим би руководио истражни судија. На основу овако прикупљених података вршило би се одмеравање казне по врсти и мери и програмирало њено извршење.

У вези са проучавањем личности учиниоца дела, које је без сумње веома корисно за програмирање третмана код извршења казне, посебно казне лишења слободе, поставило се низ проблема: 1) докле се сме ићи са испитивањем приватног и интимног живота учиниоца; 2) како да се постави граница између онога што је неопходно потребно и са становишта друштва оправдано од онога што представља задирање у најинтимнију сферу човекове личности и улази у сферу повреде основних права и слободе грађанина. Ту границу је и законом тешко прецизно поставити, а камоли у пракси чувати. У вези са овим је и положај окривљеног у поступку будући да он може да оспори поједина испитивања и одбије давање података у циљу заштите своје личности и остварења права одбране. Најзад, поставља се и питање да ли треба сваког учиниоца подвргнути проучавању или само извршиоце неких тежих и то којих кривичних дела. Уз то намеће се и питање трајања кривичног поступка и његовог коштања посебно са аспекта његове економичности.

Најзад, постоји и индивидуализација у поступку извршења казне лишења слободе која је повезана са законском и судском индивидуализацијом (екстерна и интерна класификација осуђених, врсте и типови завода и одељења у заводима, врсте третмана и групе осуђеника)¹⁶.

ПОЈАМ, ВРСТЕ И ЗНАЧАЈ ОЛАКШАВАЈУЋИХ И ОТЕЖАВАЈУЋИХ ОКОЛНОСТИ

При редовном или уобичајеном одмеравању казне учиниоцу кривичног дела судско веће у кривичном поступку утврђује све олакшавајуће и отежавајуће околности како би у оквиру законом прописане казне одредило ону врсту и меру казне којом се на најпотпунији начин може остварити сврха кажњавања. Дакле, олакшавајуће и отежавајуће околности су оне околности које се односе на кривично дело или учиниоца, а које утичу да казна буде мања или већа у границама које су прописане за то дело. Оне околности које утичу да се учиниоцу изрекне блажа казна у оквиру посебног минимума и посебног максимума називају се олакшавајућим, док се околности које утичу да се изрекне строжија казна називају отежавајућим¹⁷. Олакшавајућим и отежавајућим околностима врши се индивидуализација казне, њено саобраћавање и прилагођавање тежини кривичног дела и друштвеној опасности његовог учиниоца. Применом ових околности могуће је да се учиниоцима истих дела изрекну различите казне. Оне, дакле, имају такав значај да дају криминално-политичку карактеристику учиниоца кривичног дела.

Код извршења кривичног дела јавља се низ различитих околности које су везане било за само кривично дело као објективни чин, било за учиниоца кривичног дела као људско и друштвено биће. Те околности су различите по свом настанку и по свом дејству на друштвену опасност дела и учиниоца. Због те различитости се и поставља проблем како да се оне законски регулишу да би се онемогућила арбитрерност и злоупотреба њихове примене, а да се ипак омогући судовима да имају активну и стваралачку улогу у одмеравању казне на бази процене дејства свих околности једног конкретног дела. Стога поједина кривична законодавства познају три решења.

¹⁶ О начину и поступку извршења изречене казне затвора опширније у: Драган Јованевић, Коментар Закона о извршењу кривичних санкција са пратећим прописима и судском праксом, Службени лист СРЈ, Београд, 2000. године.

¹⁷ Драгољуб Атанацковић, Критеријуми одмеравања казне, Београд, 1975. године, стр. 139.

Прво решење јесте да се у закону наведу све околности појединачно које суд мора узети у обзир код одмеравања казне. Оваквим набрајањем се обезбеђује законитост и спречава произвољност, али се ограничава слобода суда, тако да он не може да узме у обзир ни једну околност која није предвиђена без обзира на њен стварни утицај у конкретном случају¹⁸. Недостатак оваквог решења је у немогућности да се законом предвиде све околности које могу настати у разноврсним конкретним ситуацијама у животу .

Друго решење је у давању потпуне слободе суду тако што га закон овлашћује да узме у обзир све околности једног случаја не наводећи које су то околности појединачно. Није потребно напоменути да је код оваквог решења слобода суда дошла до пуног изражаја, али да је тиме створена могућност за велику шароликост и произвољност које ће се околности узимати у обзир код одмеравања казне.

Треће решење представља комбинацију претходних па се у закону таксативно набрајају околности које суд мора узети у обзир, уз истовремено давање овлашћења суду да може узети у обзир и друге околности ако сматра да су у конкретном случају од значаја за правилно одмеравање казне при чему није унапред одређено какав значај (олакшавајуће или отежавајуће) имају ове околности. Највећи број савремених кривичних законодавстава прихвата ово треће решење, с обзиром да оно обезбеђује законитост и омогућава ширу слободу суду у прилагођавању казне тежини дела и личности учиниоца¹⁹.

Основни кривични закон олакшавајуће и отежавајуће околности одређује у оквиру општих правила о одмеравању казне када у одредби чл. 41. налаже суду да учиниоцу кривичног дела одмери казну у границама које су законом

---

¹⁸ Кривични законик Руске федерације у чл. 61. изричито одређује које околности могу бити олакшавајуће, а у чл. 63. које отежавајуће околности. На исти начин поступа и Кривични законик Португала када у чл. 34. одређује само отежавајуће околности (укупно 34 околности), а у чл. 39. које су то околности олакшавајућег карактера (укупно 23 околности ове врсте). Code penal portugais, Les codes penaux europeens, II tome, Paris, 1958. godine. Кривични законик Украјине у чл. 40. набраја олакшавајуће околности, а у чл. 41. отежавајуће околности.

¹⁹ Тако решење познају кривични законик Хрватске у чл. 56., Републике Српске у чл. 38., Бугарске у чл. 54. или Италије у чл. 70. који ове околности систематизује као објективне и субјективне не одређујући какав значај имају за одмеравање казне у конкретном случају.

прописане за извршено дело, имајући у виду сврху кажњавања и узимајући у обзир све околности које утичу да казна буде мања или већа, а нарочито: степен кривичне одговорности, побуде из којих је дело извршено, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, околности под којима је дело извршено, ранији живот, личне прилике и држање учиниоца после учињеног кривичног дела и друге околности које се односе на личност учиниоца.

И Кривични законик Републике Црне Горе²⁰ из 2003. године у чл. 42. набраја олакшавајуће и отежавајуће околности на готово идентичан начин као што је то случај у Републици Србији не наводећи при томе унапред ни за једну од ових околности какав значај имају (да ли утичу на мањи или већи износ изречене казне). Те околности које је суд обавезан да узме у обзир при одмеравању казне у Републици Црној Гори јесу следеће: 1) степен кривице, 2) побуде из којих је дело учињено, 3) јачина повреде или угрожавања заштићеног добра, 4) околности под којима је кривично дело учињено, 5) ранији живот учиниоца, 6) његове личне прилике, 7) држање учиниоца после извршеног кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви тог дела (овај однос учиниоца дела и жртве после учињеног дела представља новост у кривичном законодавству наше земље иако га од раније познаје судска пракса) и 8) друге околности које се односе на личност учиниоца.

Ове околности се могу поделити с обзиром да ли се односе на кривично дело или његовог учиниоца, на објективне и субјективне околности. Као објективна околност сматра се јачина угрожавања или повреде заштићеног добра (дакле обим и интензитет проузроковане последице кривичног дела). Као субјективне околности сматрају се: степен кривичне одговорности, побуде из којих је дело учињено, ранији живот, личне прилике и држање учиниоца после учињеног кривичног дела. Околности под којима је дело извршено могу бити и објективне и субјективне природе. Овакво одмеравање казне с обзиром на карактеристике учиниоца дела (субјективна индивидуализација) и одмеравање казне с обзиром на карактеристике кривичног дела (објективна индивидуализација) прераста у јединствену субјективно – објективну индивидуализацију казне јер се само на тако јединственим основама полазећи од прописане казне у закону може у потпуности изреченом казном остарити сврха кажњавања.

---

²⁰ Службени лист Републике Црне Горе број 70/2003.

У нашем кривичном праву нису исцрпно наведене све отежавајуће²¹ и олакшавајуће²² околности већ само неке на које закон посебно указује. Поред тога, ниједна околност није унапред означена као отежавајућа или као олакшавајућа већ свака зависно од своје садржине и природе у конкретном случају може да делује као отежавајућа или као олакшавајућа код одмеравања казне. И најзад, све ове околности узимају се у целини и у односу на конкретно кривично дело и конкретног учиниоца тог дела²³.

1) Степен кривичне одговорности зависи од степена испољавања њена два елемента: урачунљивости и виности. Будући да се оба субјективна елемента одговорности састоје од свести и воље, то практично ова околност зависи од обима и интензитета испољавања интелектуалног и волунтаристичког елемента и код урачунљивости и код виности. То значи да ће суд ценити да ли је лице било потпуно или смањено урачунљиво и у ком степену односно ако је лице било потпуно урачунљиво да ли је дело учинило са директним или евентуалним умишљајем или из нехата и са којим обликом нехата.

Код оцене степена кривичне одговорности суд ће такође узети у обзир и чињеницу да ли је на страни учиниоца у време предузимања радње извршења постојала каква намера или циљ којим се он руководио, посебно у случајевима када ове околности нису обухваћене описом бића одређеног кривичног дела.

---

²¹ Као отежавајуће околности у судској пракси сматране су: декларативно испољена воља за обештећењем оштећеног (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 549/93 од 29.4.1993. године), масакрирање леша после извршења убиства (пресуда Врховног суда Србије Кж. 315/86 од 20.6.1986. године) и неизражавање кајања (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 191/93 од 14.5.1993. године).

²² Као олакшавајуће околности у судској пракси сматране су: накнада штете проузроковане кривичним делом (пресуда Врховног суда Србије Кж. 129/83 од 2.6.1983. године), када се оштећени не придружи кривичном гоњењу (пресуда Окружног суда у Шапцу Кж. 328/81), заснивање и развијање породице представља позитиван однос према друштву (пресуда Врховног суда Србије Кж. 404/91 од 26.11.1991. године), када оптужени у саобраћајној несрећи коју је изазвао буде и сам повређен (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 307/92 од 23.3.1992. године), када оптужени изгуби посао у оштећеном предузећу (пресуда Врховног суда Србије Кж. 801/91 од 24.1.1992. године).

²³ Група аутора, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Савремена администрација, Београд, 1995. године, стр. 208-218.

Намера да се другоме, а не себи прибави противправна имовинска корист не може представљати олакшавајућу околност²⁴.

Ако пак оптужени континуирано у дужем временском периоду врши кривична дела против имовинње, то указује да се ради о учиниоцу веома високог степена друштвене опасности²⁵.

2) Побуде (мотиви) су унутрашњи разлози, покретачи којима се учинилац руководио код извршења кривичног дела. У теорији се пак јављају и таква мишљења да побуде не представљају посебне околности већ да их треба процењивати у вези са степеном кривичне одговорности полазећи у првом реду од чињенице да је степен одговорности виши ако је мотив учиниоца негативнији и обрнуто²⁶. Но, законодавац је побуде издвојио као посебну околност која се може узети у обзир код одмеравања казне само уколико није саставни део, елемент бића кривичног дела. Побуде могу бити по својој природи позитивне - хумане па ће деловати као олакшавајуће околности (алтруизам, патриотизам, сажалење, љубав, осећање дужности или части) или негативне - ниске у ком случају се узимају као отежавајуће околности (мржња, завист, пакост, грамзивост, љубомора, похлепа). У случају да се побуда, односно мотив појављује као квалификаторна околност она не може истовремено бити узета и као отежавајућа околност.

3) Јачина угрожавања или повреде заштићеног добра зависи од обима и интензитета последице проузроковане радњом учиниоца дела. Тежина последице одређује тежину кривичног дела односно стварно, конкретно испољени степен друштвене опасности. С обзиром на то да ли је последица испољена у виду повреде процењује се да ли је она наступила у смислу уништења, оштећења (и у којој мери) или само до чињења неупотребљивим одређеног добра (и за које време) или је пак последица испољена у виду стварног угрожавања добра или у могућности наступања угрожавања добра, зависиће и тежина казне, тј. да ли ће бити она бити изречена у већем или мањем износу.

---

²⁴ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 1174/83.

²⁵ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 792/91 од 31. јануара 1992. године.

²⁶ Фрањо Бачић, Кривично право, Опћи дио, Информатор, Загреб, 1978. године, стр. 436.

4) Околности под којима је кривично дело извршено могу бити различите по природи и карактеру дејства. То могу бити околности објективне природе: место, време, средства, начин и природни услови под којима је дело извршено као што су: слаба видљивост, поплава, пожар, итд. Али то могу бити и околности субјективне природе које се тичу учиниоца дела или жртве као што су психичка стања, интерперсонални односи, дејство заблуде итд. Овде се посебно узима у обзир поступак оштећеног (жртве) односно да ли је и у којој мери сам допринео извршењу кривичног дела којим је повређено или угрожено неко његово правно добро. Све ове околности могу утицати на висину казне.

5) Ранији живот указује на психолошку личност учиниоца дела и његову животну оријентацију. Кроз ову се заправо околност испољава однос учиниоца дела према друштвеним и моралним нормама односно вредностима. У ранији живот спадају све околности односно сви догађаји који су се одиграли у животу учиниоца пре него што је извршио кривично дело. Ако је учинилац имао примеран живот и беспрекорну прошлост тј. ако није кажњаван, ако је добар радник, добар отац породице, ако је лично поштен и цењен у средини у којој живи, онда те околности указују да се не ради о личности која је морално искварена и социјално девијантна и да се применом блаже казне може постићи сврха кажњавања. И обрнуто, ако је учинилац дела повратник или ако се одао девијантном начину живота ове околности указују на то да је за остварење преваспитне сврхе кажњавања потребно изрећи тежу казну. Од ових околности поврат има дејство отежавајуће околности, док све остале околности могу деловати или као отежавајуће или као олакшавајуће околности зависно од конкретног случаја.

Судска пракса нам пружа примере различитог кривичноправног значаја који је придаван околностима које су везане за ранији живот учиниоца кривичног дела.

Тако чињеница да је оптужени раније учинио кривично дело у стању неурачунљивости и да му је због тога изречена мера безбедности из чл. 63. КЗ СФРЈ не може служити као основ закључку да је он склон вршењу кривичних дела па тако не представља чињеницу од значаја за одмеравање казне²⁷.

---

²⁷ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 27/85 од 21. маја 1985. године.

Погрешно је ценити ранију осуђиваност као отежавајућу околност када се ради о осуди која је оптуженом након опозивања условне осуде узета у обзир при одмеравању јединствене казне²⁸.

Лицу које је раније осуђивано, као отежавајућа околност се може ценити и кратак временски период од претходне осуде²⁹.

Ранија осуђиваност окривљеног се може третирати једино као отежавајућа околност, а то што је окривљени раније осуђиван за истоврсна кривична дела као и протек времена од раније осуде може само утицати на висину одмерене казне³⁰.

6) Личне прилике учиниоца представљају услове у којима живи и ради учинилац дела: здравствено стање учиниоца и чланова уже породице, стамбена ситуација, имовинско стање, запосленост, број чланова породице, односи у породици и друге околности из личног и породичног живота.

Бројне личне прилике је суд узимао у обзир при одмеравању казне конкретном учиниоцу кривичног дела о чему нам речито говори и судска пракса.

Ако оптужена изгубио посао у оштећеном предузећу после извршења кривичног дела, ту околност треба ценити као олакшавајућу приликом одмеравања казне јер је очито да и сам губитак посла који отежава социјални положај оптужене и њене породице представља својеврсну казну³¹.

Ако оптужени у саобраћајној несрећи коју је изазвао и за коју буде оглашен кривим буде телесно повређен, ту околност треба ценити као олакшавајућу³².

Здравствено стање окривљеног – да је ХИВ позитиван, да болује од хепатитиса и карцинома лимфне жлезде, представља олакшавајућу околност³³.

---

²⁸ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 491/86.

²⁹ Пресуда Округног суда у Београду Кж. 2567/02 од 24. децембра 2002. године.

³⁰ Пресуда Округног суда у Београду Кж. 119/03 од 14. фебруара 2003. године.

³¹ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 801/91 од 24. јануара 1992. године.

³² Пресуда Округног суда у Београду Кж. 307/92 од 23. марта 1992. године.

³³ Пресуда Округног суда у Београду Кж. 186/02 од 18. фебруара 2002. године.

7) Држање учиниоца после учињеног дела даје слику о психолошкој личности учиниоца и његовим карактерним особинама. Из ове околности може се видети не само став учиниоца према извршеном делу већ и његов однос према друштву у целини и његовим вредностима, а што може бити од значаја за његово будуће владање. Овде се разликују две групе околности³⁴. Прва група ових околности се односи на отклањање или ублажавање последица које су проузроковане кривичним делом као што су: извињење оштећеном, пружање помоћи оштећеном, накнада причињене штете, стварно кајање и сл. Другу групу околности ове врсте чине оне околности које се односе на окривљеног у току кривичног поступка као што су: порицање кривице, кајање, мењање исказа, лагање, утицај на сведоке, оптуживање невиних лица и сл. Треба рећи, да само одбијање признања и предузимање делатности у циљу прикривања доказа о извршењу дела и кривици учиниоца дела не могу се узети као отежавајуће околности будући да то представља законом обухваћени корпус права одбране окривљеног³⁵. Стварно кајање напротив спада у олакшавајуће околности.

Из доступне судске праксе произилази да је држање учиниоца околност коју суд често узима у обзир при одмеравању казне.

Накнада штете проузроковане кривичним делом независно од тога чиме је мотивисана и да ли је учињена пре или после покретања кривичног поступка, представља олакшавајућу околност³⁶.

Масакрирање леша после извршеног кривичног дела убиства представља отежавајућу околност при одмеравању казне у смислу држања учиниоца и не може се ценити у оквиру права одбране учиниоца да прикрије своје дело³⁷.

Заснивање и развијање породице као основне ћелије друштва представља позитиван однос појединца према друштву као целини па самим тим и стварање породице и брига о породици има значај олакшавајуће околности³⁸.

---

³⁴ Зоран Стојановић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Службени лист СРЈ, Београд, 2002. године, стр. 79.

³⁵ Јанко Таховић, Кривично право, Општи део, Београд, 1961. године, стр. 334.

³⁶ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 129/83 од 2. јуна 1983. године.

³⁷ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 315/86 од 20. јуна 1986. године.

³⁸ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 404/91 од 26. новембра 1991. године.

Неизражавање кајања се не може узети као отежавајућа околност, али се као олакшавајућа околност може ценити искрено кајање³⁹.

Декларативно испољена воља окривљеног за обештећењем оштећеног до чега није дошло иако је прошло пет месеци од извршења кривичног дела не може се ценити као олакшавајућа околност⁴⁰.

Чињеница да је окривљени пред женидбом указује да жели да промени начин живота па се то може узети као олакшавајућа околност⁴¹.

8) Имовно стање учиниоца кривичног дела је околност која је од утицаја само код одмеравања новчане казне. Према чл. 41. ст. 3. ОКЗ код одмеравања новчане казне суд је дужан да узме у обзир и имовно стање учиниоца водећи рачуна о висини његовог личног дохотка, о његовим другим приходима, о његовој имовини и његовим породичним обавезама.

9) Поред напред таксативно наведених типичних околности које могу да имају карактер олакшавајућих или отежавајућих околности код одмеравања казне, законодавац је обавезао суд да узме у обзир и друге околности које се односе на личност учиниоца. Код извршења појединих дела могу се појавити и такве субјективне околности које имају специфичан карактер и не спадају ни у једну од наведених категорија. Овде би могле да се наведу околности на страни учиниоца дела што су: старост, климактеријум, сенилност, посебна стручност, степен образовања, осећајност, односно безосећајност, грубост, итд. Утицај ових околности може бити значајан код извршења кривичног дела а тиме и за одмеравање казне.

Тако је судска пракса посебну пажњу поклонила и овим околностима о чему говоре следећи примери.

Када оштећени због ранијег позитивног односа оптуженог према њему изјави да се не придружује кривичном гоњењу и да не истиче одштетни захтев – ова околност представља олакшавајућу околност⁴².

---

³⁹ Пресуда Округног суда у Београду Кж. 191/93 од 14. маја 1993. године.

⁴⁰ Пресуда Округног суда у Београду Кж. 549/93 од 29. априла 1993. године.

⁴¹ Пресуда Округног суда у Београду Кж. 93/02 од 12. фебруара 2002. године.

⁴² Пресуда Округног суда у Шапцу Кж. 328/81.

Учесталост појаве одређене врсте кривичних дела представља чињеницу значајну и за одмеравање казне учиниоцима тих дела у сваком конкретном случају⁴³.

Чињеница да је оштећени малолетник од само дванаест година који ничим није изазвао изразито агресиван поступак окривљеног, иначе свога оца, представља отежавајућу околност⁴⁴.

Све ове околности суд мора узети у разматрање и оценити њихов утицај на казну коју треба да утврди и изрекне. Готово код сваког конкретног случаја извршеног дела, појављује се више околности од којих су неке олакшавајуће а друге отежавајуће. Поступак суда код оцене дејства ових околности може бити аналитички или синтетички. Суд може анализирати сваку околност тако што ће, најпре, одредити њен карактер, тј. да ли делује олакшавајуће или отежавајуће, што значи, да ли иде у корист или на штету учиниоца дела, а потом, да одреди интензитет његовог дејства на повећање или снижење прописане казне.

По синтетичком методу, пошто изврши класификацију, суд оцењује свеукупан утицај једних и других околности на износ казне, а који ће метод суд применити, један или други или ће ићи на њихову комбинацију, зависи од његовог нахођења. Оно што је овде битно, то је да суд узме у разматрање све околности конкретног случаја које су битне за одмеравање казне и да правилно оцени дејство једне и друге групе околности на износ казне. Оцена суда је слободна, али она мора бити реална, тј. да одговара укупном дејству свих околности. У образложењу пресуде суд наводи које је околности узео као олакшавајуће, а које као отежавајуће и зашто. Казна коју суд изриче, узимајући у обзир све олакшавајуће и отежавајуће околности, мора бити у границама између посебног и минимума и посебног максимума, али не и испод, односно изнад тога.

Околности које закон предвиђа као олакшавајуће или као отежавајуће при одмеравању казне могу се појавити и као законски елементи бића кривичног дела било да се ради о основном или квалификованом, односно привилегованом облику. У оваквим случајевима правило је да се околности које улазе у састав обележја бића кривичног дела не могу узети као олакшавајућа или као

---

⁴³ Пресуда Врховног суда Србије Кж. 115/83 од 22. марта 1983. године.

⁴⁴ Пресуда Округног суда у Београду Кж. 679/02 од 11. априла 2002. године.

отежавајућа околност при одмеравању казне. Дакле, иста околност не може два пута да се урачунава учиниоцу кривичног дела (принцип забране дво-струког вредновања). Ако је једна околност узета приликом прописивања казне у закону, онда она не може да буде узета у обзир и приликом судског одмеравања казне. Од овог правила постоје и изузеци. У неким случајевима једна иста околност може имати и карактер квалификаторне околности а да у исто време може бити узета и као отежавајућа околност при одмеравању казне. То су они случајеви где је квалификаторна околност такве природе да се може појавити у тежем или лакшем облику.

ОЛАКШАВАЈУЋЕ И ОТЕЖАВАЈУЋЕ ОКОЛНОСТИ У КОМПАРАТИВНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

И други савремени кривични закони (законици) у свом општем делу при излагањима о трећем основном, општем појму кривичног права – кривичној санкцији садрже излагања о начину, условима и поступку за одмеравање казне као најзначајније кривичне санкције која треба да оствари гарантивну, заштитну функцију кривичног права. Да би претходна излагања о олакшавајућим и отежавајућим околностима као начину за одмеравање казне кривично одговорном учиниоцу кривичног дела било потпуније, потребно је да укажемо на врсте и значај ових околности и у другим савременим кривично правним системима.

Тако Кривични законик Аустрије⁴⁵ у чл. 32. предвиђа да је основ за одмеравање казне кривица учиниоца кривичног дела. Но, суд је обавезан да при одмеравању казне узме у обзир и све олакшавајуће и отежавајуће околности, а посебно: 1) у којој је мери дело изазвано одбојним или равнодушним ставом учиниоца дела према правно заштићеним вредностима и 2) у којој је мери дело проузроковано спољним околностима или побудама. При томе је сам законик одредио да ће се казна одмерити строжије у следећим случајевима: 1) ако је оштећење или угрожавање веће, 2) ако је учинилац вршењем кривичног дела прекршио више обавеза, 3) ако је чинилац зрелије размишљао о свом делу, 4) ако је учинилац дело брижљиво припремао и 5) ако је учинилац дело извршио безобзирније.

---

⁴⁵ E. Foregger, E. Serini, Strafgesetzbuch, 9. Auflage, Wien, 1989. године.

Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине⁴⁶ у чл. 40. одређује општа правила за одмеравање казне у оквиру којих наводи олакшавајуће и отежавајуће околности. Међу овим околностима суд је нарочито дужан да води рачуна о следећим околностима: 1) степен кривичне одговорности, 2) побуде учиниоца, 3) јачина угрожавања или повреде заштићеног добра, 4) околности под којима је дело извршено, 5) ранији живот учиниоца дела, 6) личне прилике учиниоца, 7) држање учиниоца после извршеног кривичног дела и 8) друге околности које се односе на личност учиниоца дела.

Кривични законик Републике Бугарске⁴⁷ у чл. 54. као околности од значаја за одмеравање казне у границама посебног минимума и посебног максимума наводи: 1) степен друштвене опасности дела и учиниоца, 2) побуде из којих је дело извршено и 3) друге отежавајуће и олакшавајуће околности не наводећи које су то околности већ оставља судском већу да их по слободном нахођењу утврђује у сваком конкретном случају.

Кривични законик Чешке Републике⁴⁸ у чл. 33. наводи које се околности могу узети као олакшавајуће околности при одмеравању казне. То су: 1) стање јаке душевне узбуђености, 2) искрено кајање, 3) самопријављивање, 4) помагање учиниоца државним органима у расветљењу кривичне ствари и 5) други мотиви учиниоца у складу са етиком друштвене заједнице.

У чл. 41. чешки кривични законик наводи отежавајуће околности: 1) вршење кривичног дела из непријатељских побуда и других за осуду побуда према држави, 2) извршење кривичног дела на свиреп, подмукао и лукав начин, 3) извршење кривичног дела коришћењем неспособности оштећеног лица да се брани као и коришћењем његове зависности или потчињености, 4) извршење кривичног дела коришћењем елементарних непогода или ратне опасности. Дакле, овај законик децидирано наводи олакшавајуће и отежавајуће околности што значи да је суд дужан да у конкретном случају утврди да ли постоји нека од ових околности и када то утврди мора им дати законом предвиђени значај и карактер.

---

⁴⁶ Збирка кривичних (казнених) прописа Федерације Босне и Херцеговине, Сарајево, 1998. године.

⁴⁷ Наказателен кодекс с посочени стари текстове на изменените членове, Норма, Паралакс, Софија, 1998. године.

⁴⁸ Trestny zakon s izmeneniami i dopolneniami v 1973. Praha, 1974. године.

Кривични закон Републике Хрватске⁴⁹ у чл. 56. истиче да се избор врсте и мере казне врши у границама законом прописане казне на основу: 1) степена кривице, 2) опасности извршеног кривичног дела и 3) сврхе кажњавања. При одмеравању казне суд је дужан да узме у обзир и следеће околности које могу да имају карактер олакшавајућих или отежавајућих околности: 1) степен кривице, 2) побуде из којих је дело извршено, 3) јачина повреде или угрожавања заштићеног добра, 4) околности под којима је дело учињено, 5) околности под којима је учинилац живео пре извршења дела, 6) усклађеност понашања учиниоца дела са законом, 7) околности у којима учинилац живи и његово понашање након извршеног кривичног дела, а посебно његов однос према оштећеном и према накнади штете причињене кривичним делом и 8) укупност друштвених и личних узрока који су допринели извршењу кривичног дела.

Кривични законик Републике Македоније⁵⁰ у чл. 39. набраја као олакшавајуће и отежавајуће околности које је суд дужан да узме у обзир при одмеравању казне следеће околности: 1) степен кривичне одговорности, 2) побуде из којих је дело учињено, 3) јачина повреде или угрожавања заштићеног добра, 4) околности под којима је дело учињено, 5) допринос жртве извршењу дела, 6) ранији живот учиниоца дела, 7) личне прилике учиниоца, 8) однос учиниоца дела према извршеном делу и 9) друге околности везане за личност учиниоца.

Кривични законик СР Немачке⁵¹ у чл. 46. прописује да је основ за кажњавање кривица учиниоца кривичног дела. При одмеравању казне суд је дужан да узме у обзир утицај који се од казне очекује на будући живот учиниоца. При томе суд је дужан да цени и следеће околности те да им да карактер олакшавајуће или отежавајуће околности: 1) мотиве и циљеве учиниоца дела, 2) морална схватања учиниоца која произилазе из учињеног кривичног дела и воље коју је учинилац испољио при извршењу дела, 3) обим повреде дужности, 4) начин извршења и последице кривичног дела, 5) ранији живот учиниоца, 6) личне и материјалне прилике учиниоца и 7) држање учиниоца после извршења кривичног дела посебно његово настојање на накнади штету или да са оштећеним постигне поравнање.

⁴⁹ Народне новине Републике Хрватске, Загреб, број 110/1997.

⁵⁰ Горги Марјановић, Македонско казнено право, Просветно дело, Скопље, 1998. године.

⁵¹ Н. Schonke, Н. Schroder, Strafgesetzbuch, Kommentar, Munchen.1994. године.

Кривични законик Руске федерације⁵² у чл. 60. наводи да се учиниоцу кривичног дела одмерава праведна казна у границама закона при чему се узима у обзир: 1) карактер и степен друштвене опасности кривичног дела и лично-ст учиниоца, 2) околности које олакшавају или отежавају казну и 3) утицај одмерене казне на поправљање осуђеног и на услове живота његове породице.

Но, поред ових општих правила о одмеравању казне, Руски кривични законик је таксативно набројао и које се околности сматрају олакшавајућим (у чл. 61.), а које се околности сматрају отежавајућим (у чл. 63.). Тако се као олакшавајуће околности сматрају следеће: 1) извршење кривичног дела мале тежине, први пут и због случајног стицаја околности, 2) малолетство учиниоца, 3) трудноћа учиниоца, 4) постојање малолетне деце учиниоца дела, 5) извршење кривичног дела услед тешких животних околности или из мотива саосећања, 6) извршење кривичног дела услед психичке или физичке принуде или материјалне, службене или друге зависности, 7) извршење кривичног дела при повреди услова за постојање нужне одбране, хапшења лица које је извршило кривично дело, крајње нужде, основаног ризика или извршења наредбе, 8) противправност или аморалност жртве која је повод за кривично дело, 9) пријављивање кривичног дела од стране учиниоца са признањем, активно помагање у откривању кривичног дела, саучесника и у тражењу имовине прибављене кривичним делом и 10) пружање медицинске или друге помоћи жртви после извршеног кривичног дела, добровољна накнада имовинске или моралне штете причињене кривичним делом и друге радње усмерене на отклањање штете причињене кривичним делом.

Као отежавајуће околности у смислу чл. 63. Руског кривичног законика сматрају се: 1) вишеструкост кривичних дела или стицај кривичних дела, 2) тешке последице кривичног дела, 3) вршење кривичног дела у саставу групе или удружења, 4) нарочито активна улога у вршењу кривичног дела, 5) укључивање у вршење кривичног дела лица са тешким психичким поремећајем, пијаног лица или лица која су кривично неодговорна услед узраста, 6) извршење кривичног дела на основу мотива националне, верске или религиозне мржње или раздора, због освете или са циљем извршења или прикривања кривичног дела, 7) вршење кривичног дела према лицу у вези са вршењем службене дужности или њему блиском лицу, 8) вршење кривичног дела

---

⁵² Ј. И. Скуратов, В.М. Лебедев, Коментарији к Уголовному кодексу в Россијској федерацији, Норма, Москва, 1997. године.

према бременитој жени, малолетнику, незаштићеном или беспомоћном лицу или лицу које се налази у зависном положају у односу на учиниоца дела, 9) извршење кривичног дела са нарочитом свирепošћу, садизмом, малтретирањем и мучењем жртве, 10) вршење кривичног дела коришћењем оружја или психичке или физичке принуде, 11) вршење кривичног дела у условима ванредног стања, елементарне или друге непогоде или у току масовних нереда, 12) извршење кривичног дела коришћењем поверења, службеног положаја или уговора учиниоца дела и жртве и 13) извршење кривичног дела коришћењем униформе или докумената представника власти.

Кривични законик Републике Српске⁵³ у чл. 38. поставља правила за одмеравање казне учиниоцу кривичног дела при чему је суд нарочито дужан да узме у обзир све олакшавајуће и отежавајуће околности као што су: 1) степен кривичне одговорности, 2) побуде из којих је дело учињено, 3) јачина угрожавања или повреде заштићеног добра, 4) околности под којима је кривично дело учињено, 5) ранији живот учиниоца, 7) личне прилике учиниоца дела 8) држање учиниоца после учињеног кривичног дела, 9) друге околности које се односе на личност при чему се поврат (ст. 2. чл. 38.) обавезно узима као отежавајућа околност.

Кривични законик Републике Словеније⁵⁴ у чл. 41. набраја околности које имају значај олакшавајуће или отежавајуће околности при одмеравању казне учиниоцу кривичног дела. Међу овим околностима закон набраја: 1) степен кривичне одговорности, 2) побуде из којих је дело учињено, 3) степен угрожавања или повреде заштићеног добра, 4) околности под којима је дело учињено, 5) личне прилике учиниоца дела, 6) однос учиниоца према делу или власти као и да ли је накнадио штету причињену кривичним делом и 7) друге околности везане за личност учиниоца.

Кривични законик Републике Украјине⁵⁵ у чл. 39. истиче да суд изриче меру казне учиниоцу кривичног дела руководећи се правним мерама, карактером

⁵³ Милош Бабић, Коментар Кривичног законика Републике Српске, Бања Лука, 2002. године.

⁵⁴ Казенски законик Републике Словеније з уводними појаснили Боштаја Пенка ин Клаудија Стролига, Урадни лист, Љубљана, 1999. године.

⁵⁵ М.И. Коржанскиј, Популарниј Коментар Криминолног кодексу, Наукова Думка, Киев, 1997. године.

и степеном опасности извршеног кривичног дела, личношћу окривљеног и околностима дела.

При томе су у чл. 40. таксативно наведене околности које могу да имају карактер олакшавајућих околности. То су: 1) отклањање штетних последица дела или добровољно обештећење или накнада причињене штете, 2) извршење кривичног дела услед тешких личних или породичних прилика, 3) извршење кривичног дела под претњом или принудом или због тешког материјалног положаја, 3) извршење кривичног дела под великим узнемирењем које је изазвано поступцима жртве, 4) извршење кривичног дела у заштити од друштвено опасног понашања или у прекорачењу нужне одбране, 5) извршење кривичног дела од стране малолетника или бремените жене, 6) кајање или признање кривице или помоћ у разрешењу кривичног дела и 7) све друге околности које суд нађе у конкретном случају.

У чл. 41. овај Законик предвиђа отежавајуће околности као што су: 1) поврат, 2) вршење кривичног дела од стране организоване групе или искоришћавањем односа потчињености или зависно жртве у односу на учиниоца, 3) извршење кривичног дела из користољубља, 4) наступање тешких последица, 5) извршење кривичног дела према малолетнику, старом лицу или лицу у бесвесном стању, 6) подстрекавање или укључивање малолетника у вршење кривичног дела, 7) извршење кривичног дела са посебном грубошћу или иживљавањем над жртвом, 8) извршење кривичног дела искоришћавањем државних непријатеља, 9) извршење кривичног дела на опасан начин, 10) извршење кривичног дела од стране пијаног лица и 11) извршење кривичног дела од стране лица које је ослобођено уз јемство за време његовог трајања или најдуже до једне године од његовог истека.

Кривични законик Швајцарске⁵⁶ у чл. 63. овлашћује суд да при одмеравању казне кривично одговорном учиниоцу кривичног дела у границама законом прописане казне нарочито цени следеће околности: 1) мотив извршења кривичног дела, 2) ранији живот учиниоца и 3) лични односи учиниоца дела и његов однос према друштву. Зависно од значаја и природе односно дејства у конкретном случају ове околности могу да добију карактер олакшавајуће или пак отежавајуће околности.

---

⁵⁶ Schweizerisches Strafgesetzbuch Stand Am 1. April 1996., Bern 1997. godine.

ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ У МЕЂУНАРОДНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Последњих година 20. века конституисана је нова грана казног права – међународно кривично право⁵⁷ које утврђује систем међународних кривичних дела, санкције за њихове учиниоце и основе и услове кривичне одговорности и кажњивости. Дакле, међународно кривично дело је јавноправни деликт међународног карактера којим се повређују или угрожавају универзалне, општецивилизацијске вредности: човечност и међународно право. То значи да је међународно кривично дело друштвено опасно, противправно понашање виног учиниоца које је одређено као кривично дело и за чијег је учиниоца прописана кривична санкција, без обзира да ли међународно кривично дело схватимо у ужем или у ширем смислу⁵⁸, на бази одређених међународно правних аката, а то је у првом реду Статут Међународног кривичног суда усвојен на Дипломатској конференцији ОУН у Риму јула 1998. године.

За суђење и пресуђење међународних кривичних дела формиран су наднационални, универзални судски органи (у прво време то су били војни судови, потом *ad hoc* трибунали, а данас је то Стални међународни кривични суд који је формално конституисан 1. јула 2002. године са седиштем у Хагу).

Стални међународни кривични суд у смислу чл. 77. Римског статута (који представља основни извор међународног кривичног права) учиниоцима међународних кривичних дела може да изрекне следеће кривичне санкције: 1) као главне казне: а) казну затвора у одређеном трајању до 30 година и б)

---

⁵⁷ Види: Војислав Ђурђић, Драган Јовашевић, Међународно кривично право, Номс, Београд, 2003. године; Иво Јосиповић, Хашко ин плементацијско казно право, Загреб, 2001. године; Владимир Камбовски, Међународно казно право, Скопље, 1998. године.

⁵⁸ Ова је подела међународних кривичних дела усвојена на 14. Конгресу Међународног удружења за кривично право у Бечу 1989. године. У ужем смислу сматрају се међународним кривичним делима: геноцид, злочин против човечности, ратни злочин и злочин агресије. Често се за ова кривична дела још употребљава назив злочини према нирнбершком и токијском праву. У ширем смислу сматрају се међународним кривичним делима она којима се крше правила међународног права и која међународна заједница жели да инкриминише и санкционише у националном кривичном законодавству. Ту спадају дела у вези са опојним дрогама, безбедношћу ваздушног саобраћаја, проституцијом, порнографијом, трговином људима и сл.

доживотни затвор и 2) као споредне казне: а) новчану казну и б) конфискацију прихода, власништва и добара који су добијени директно или индиректно извршеним злочином .

Правила о одмеравању казне за међународна кривична дела предвиђена су у одредби чл. 78. Римског статута. Према овим правилима суд је обавезан да одмери казну у складу са тежином извршеног дела и индивидуалним околностима везаним за учиниоца дела. С обзиром да ниједан међународно правни акт који предвиђа међународна кривична дела не прописује распоне казни за учињена дела, то је суд овлашћен да у границама општег минимума и максимума казне по свом слободном уверењу изрекне врсту и меру казне.

При томе је суд обавезан једино да води рачуна о две околности: 1) околности објективног и 2) околности субјективног карактера. Околност објективног карактера од значаја за одмеравање казне пред међународним кривичним судом је тежина извршеног злочина (обим и интензитет извршеног дела као и околности везане за његово извршење које се у првом реду односе на: време, место, начин и средство извршења) . Околност објективног карактера коју суд обавезно мора да узме у обзир при одмеравању казне учиниоцу међународног кривичног дела јесу индивидуалне околности везане за личност учиниоца дела. Које су то индивидуалне околности тешко је унапред рећи већ то представља фактичко питање које судско веће мора да реши у сваком конкретном случају.

ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ УЧИНИОЦИМА ПРИВРЕДНИХ ПРЕСТУПА И ПРЕКРШАЈА

Кривична дела нису једине врсте јавноправних деликата. Поред њих постоје привредни преступи и прекршаји који представљају друштвено штетна и противправна понашања појединаца и правних лица којима се повређују или угрожавају правно заштићена добра и интереси. Према учиниоцима ових врста деликтних понашања надлежни државни органи у законито спроведеном поступку изричу казне и друге санкције. При одређивању врсте и висине санкције у привредно преступном и прекршајном праву надлежни органи примењују одређена правила.

Привредни преступ представља друштвено штетну повреду прописа о привредном или финансијском пословању која је проузроковала или је могла проузроковати теже последице и за коју је прописом надлежног органа одређена санкција. Као учиниоци привредног преступа могу се јавити: 1) правно лице, 2) предузетник и 3) одговорно лице у правном лицу. Правно лице одговара за учињени преступ на основу објективне одговорности (на бази проузроковане последице преступа), а одговорност предузетника и одговорног лица у правном лицу се заснива на урачунљивости и виности. За привредни преступ закон предвиђа више врста санкција. То су: 1) новчана казна, 2) условна осуда и 3) заштитне мере.

Трговински суд у привредно казненом (или привредно преступном) поступку правном и одговорном физичком лицу у том правном лицу одмерава казну под условима и на начин прописан у Закону о привредним преступима⁵⁹. Према чл. 20. овог закона суд правном лицу одмерава казну у границама прописане казне за привредни преступ узимајући у обзир све околности које утичу да казна буде већа (отежавајуће околности) или мања (олакшавајуће околности). Сам је закон обавезао суд да при одмеравању новчане казне посебно узме у обзир следеће околности (али закон не наводи унапред која је околност олакшавајућа или отежавајућа): 1) тежину учињеног привредног преступа, 2) последицу која је наступила или је могла да наступи, 3) околности под којима је привредни преступ учињен и 4) економску снагу правног лица.

Сем околности под којима је привредни преступ учињен, а које могу да буду олакшавајуће или отежавајуће, све остале околности од значаја за одмеравање казне правном лицу као учиниоцу привредног преступа јесу објективног карактера.

При одмеравању казне предузетнику и одговорном лицу у правном лицу закон је изричито одредио да ће се у тим случајевима изрећи врста и мера новчане казне у складу са одредбама чл. 41. Основног кривичног закона. Дакле, и овде се физичком лицу као учиниоцу привредног претсзупа узимају

---

⁵⁹ Драган Јовашевић, Коментар Закона о привредним преступима са судском праксом, Службени лист СРЈ, Београд, 2001. године, стр. 124-136; Драган Јовашевић, Привредни преступи у судској пракси, Практикум, Службени гласник, Београд, 2001. године, стр. 34-51.

у обзир све објективне и субјективне околности које је иначе кривични суд обавезан да узме у обзир при одмеравању казне за кривично дело.

Друга врста деликата јесу прекршаји⁶⁰. Прекршаји су повреде јавног поретка утврђене законима или другим прописима за које су прописане прекршајне казне и заштитне мере. Као учиниоци прекршаја могу се јавити следећа лица: 1) физичко лице, 2) правно лице, 3) предузетник и 4) одговорно лице у правном лицу. И у прекршајном праву правно лице одговара на основу објективне одговорности, а сва остала лица своју одговорност заснивају на урачунљивости и виности.

За учиниоце прекршаја је према Закону о прекршајима предвиђено више санкција. То су: 1) казне (затвор и новчана казна), 2) опомена, 3) заштитне мере и 4) васпитне мере.

У чл. 37. Закона о прекршајима Републике Србије је изричито предвиђено да се прекршајне казне изричу у границама прописане казне за прекршај при чему је прекршајни орган (судија за прекршаје и веће за прекршаје) обавезан да при томе узме у обзир олакшавајуће и отежавајуће околности. Међу овим околностима на које закон посебно упућује налазе се следеће околности: 1) тежина и последице прекршаја, 2) околности под којима је прекршај учињен, 3) степен одговорности учиниоца прекршаја, 4) личне прилике учиниоца, 5) држање учиниоца после извршеног прекршаја и 6) имовно стање (ако се ради о одмеравању новчане казне). Ни за једну од наведених околности закон није унапред одредио карактер и дејство у погледу одмеравања казне (да ли делује као отежавајућа или олакшавајућа околност). При томе је сам закон изричито одредио да се као отежавајућа околност не може узети ранија изречена казна или заштитна мера под условом да је од дана правоснажности решења о прекршају протекло више од две године.

ЗАКЉУЧАК

Кривично законодавство свих савремених земаља тежи да сузбије различите облике и видове друштвено опасног и противправног понашања појединаца и група и да на тај начин обезбеди ефикасну и квалитетну заштиту најзначај-

---

⁶⁰ Драган Јовашевић, Збирка закона о прекршајима са коментаром и праксом, Службени гласник, Београд, 2000. године, стр. 34-41.

нијих друштвених добара и вредности од повреде или угрожавања са свих страна. То се у великој мери постиже применом казни и других кривичних санкција према учиниоцима кривичних дела. Те санкције имају одређену сврху у оквиру опште сврхе кривичног законодавства уопште.

Да би се законом одређена сврха казни као најзначајније врсте кривичних санкција могла остварити, судско веће које одлучује о кривичној одговорности и кажњавању, учиниоцу кривичног дела мора да изрекне врсту и меру казне руководећи се одређеним правилима. Та правила треба да обезбеде законитост, али и правичност односно сразмерност у изрицању казни, а изречена казна треба да одговара степену друштвене опасности учињеног дела и његовог учиниоца. Но, тако изречена казна треба да оствари и други циљ – а то је обезбеђење основа за преваспитање, поправљање и ресоцијализацију учиниоца кривичног дела како он не би наставио даље са вршењем кривичних дела.

Да би се сви ови циљеви и захтеви који се од стране суда очекују, и остварили у сваком конкретном случају, сви савремени кривични закони сходно принципу законитости одређују систем кривичних санкција у првом реду казни и основе и услове за њихово изрицање. Но, поред законског одмеравања казни које се одвија на два нивоа: 1) у погледу општег минимума и максимума одређене врсте казне и 1) у погледу посебног минимума и максимума казне за свако поједино кривично дело, све земље данас широко примењују судско одмеравање казне као редован начин одмеравања казне (при чему постоји и административно или извршно одмеравање казне у појединим правним системима).

Најзначајније је судско одмеравање казне којим суд конкретном учиниоцу конкретног кривичног дела у свом појавном облику испољавања изриче врсту и меру казне имајући у виду све објективне и субјективне околности везане како за учињено дело тако и за личност његовог учиниоца. Без обзира о ком се савременом кривичном законодавству ради, сви они предвиђају већи број ових околности дајући при томе путоказ судском већу које је обавезно да одлуку коју доноси на основу слободног уверења и свом нахођењу образложи дајући ваљане разлоге. Колика је стваралачка и динамичка улога суда у конкретном одмеравању казне учиниоцу кривичног дела значајна, говоре и бројни примери из судске праксе који указују на велику шароликост различитих објективних и субјективних околности иначе предвиђених у чл. 41. Основног кривичног закона и њихову природу, карактер и значај у сваком случају.

Prof. Dr. Dragan Jovašević, LL.D

Assistant Professor

The Significance of Mitigating and Aggravating Circumstances in Determining Penalty in Criminal Law

Summary

All criminal laws in modern countries provide many criminal sanctions for perpetrators of criminal offences. The most important sanctions in criminal law are penalties, which can be applied individually, cumulatively or alternatively with other sanctions. The purpose of these penalties is to reform and prevent the offender from committing a criminal offence again. Criminal law provides numerous rules for determining adequate penalties. The most important of these rules are related to mitigating and aggravating circumstances, which are enacted in Article 41 of the Basic Criminal Code (the former Criminal Code of FR Yugoslavia).

In this paper, the author has analyzed the theoretical and practical aspects of mitigating and aggravating circumstances in determining penalty in our criminal and comparative criminal law.

Key words: criminal offence, offender, criminal responsibility, penalty, determining penalty, court, mitigating circumstances, aggravating circumstances, the purpose of penalty.